

Tonko BARČOT

Don BOŽO BANIČEVIĆ:

*Župa Blato u vizitacijama papinskih vizitatora i
korčulanskih biskupa 1560.–1830., Blato: Matica
hrvatska, Ogranak, 2024.*

S velikim interesom sam pročitao knjigu don Boža Baničevića koja zahvaća puno više od okvira koji joj daje naslov. Baničević tako ne propušta dati uvod o postanku naselja i uz to usko povezane izgradnje crkava. On prostor pokušava sagledati u totalu, definiranjem glavnih prometnica, a strateške geo koordinate pojedinih crkava obrazlaže obranom od zaraznih bolesti (sveti vračevi, sv. Mihovil na prilazima od mora). U tom uvodu iznio je i teoriju o prvom naselju na Vlasinju, kao mjestu najveće moguće zaštite. Vrlo značajan je spomen starih toponima iz 14. st. Župna crkva je tako bila izgrađena na lokalitetu „Pod dubie“, a taj naziv kao i podatak da je grobljanska kapela sv. Križa u nizu vizitacija bila definirana kao poljska kapela govori nam o potpuno drugim, užim granicama ondašnjeg Blata.

U uvodnom dijelu autor daje i prijevod otvorenog pisma biskupa Andrije II. Bogdanu Radičeviću iz 15. st. iz kojeg se jasno vidi kako je sv. Jeronim nastao kao privatna crkva navedenog Radičevića. S tim dokumentom daje naznačiti da mu je zadaća suprotstaviti se postojećim mitovima, pa i onda kad opisuje 1571. koja i nije bila toliko junačka kako se danas prikazuje. Bolje bi bilo reći da je bila strašna, možda i najstrašnija godina u povijesti ovog otoka. S jedne strane imamo epopeju o herojskoj obrani grada unutar zidina, a s druge strane stoji porazna istina o poharanom otoku. Pljačkom i uništavanjem turske vojske unazadilo se Blato i otok desetljećima. Platila se teška cijena za slobodu grada.

U fokusu Baničevićevog rada jesu arhivski izvori. Iako izvori nisu sami po sebi apsolutna istina te je potrebno čitati između redaka i uspoređivati, oni

moraju biti počelo i temelj za sveobuhvatnu i vjerodostojniju historiografsku analizu. Postulat arhiva jest čuvanje, ali i dostupnost izvora. Zahvaljujući autoru ove knjige, jedan teže dostupan izvor, i zbog činjenice što je fizički smješten izvan ovog otoka, ali i činjenice što je napisan na latinskom i nerijetko teško čitljivim rukopisom (katkad i s razlivenom tintom), dospio je sada i na naše kućne police. Uistinu smo imali sreću što se autor, sa svojim znanjem latinskog jezika, iskustvom u iščitavanju rukopisa, i snalaženjem među nemalom količinom od 162 kutije fonda Korčulanske biskupije u Arhivu Dubrovačke biskupije, primio ovog nimalo jednostavnog zadatka jer je upitno tko bi to i kada napravio.

Korčulanska biskupija je prostorna, ali i vremenska dimenzija u ovoj knjizi. Autor poprilično logično zaključuje kako je upravo osnutak ove biskupije početkom 14. stoljeća inicirao značajne promjene u crkvenoj organizaciji, ali i dotadašnjim prostornim i identitetskim horizontima. Tako se napuštaju grobljanske crkve, dotada središta kulta, ali i vjerskog života zajednica, a grade se nove župne crkve u središtima. Na primjeru Blata to je napuštanje Velike Gospe u Velom poju. Korčulanska biskupija je i centralizirani prostor u kojem se još 1763. voda i dalje krsti isključivo u Korčuli. I u takvom podređenom odnosu sjedišta i periferije, Blato ipak živi i napreduje kao samosvojna sredina koja ljubomorno čuva i brani svoje pravo biranja župnika (plebana!), a što je i najduže očuvala na otoku.

Zahvaljujući primjenjivanju zaključka Tridentskog sabora iz sredine 16. st., a koji je imao za cilj otklanjanje nemarnosti u obavljanju biskupske i svećeničke službe, institut vizitacija, tj. pregleda župa, crkava i rada svećenika, od druge polovice 16. st. daje pregled mnoštva podataka i u Korčulanskoj biskupiji. Baničević pretpostavlja da je i biskup Barbarigo već 1540-ih također vršio vizitacije, a poslije će navesti i druge vizitacije (biskupa Rive s početka 17. st.) koje nije pronašao, pa to ostaje u zadatak novim istraživačima da pronađu i dopune postojeće spoznaje. No, kao što i autor zaključuje, 16 vizitacija je zaista obiman materijal i sasvim dovoljan uzorak za šire i utemeljene zaključke.

U ovoj knjizi Baničević donosi tekst i analizu vizitacija od 1574. do 1821. Najprije donosi prijevod pojedinih ulomaka, prema danima i pojedinim običajnim objektima, a potom daje i svoje tumačenje. Katkad on tek ponavlja rečeno, ali često to nadopunjuje povezivanjem različitih podataka, tumačenjem izvorišta. Nevelik i naoko kruti latinski tekst zna povući široke paralele i misli. Na kraju prijevoda autor daje zaključne misli o pojedinoj vizitaciji, sumirajući

i podvlačeći važnost nekih informacija, ali se osvrće i na stil i metodologiju biskupa vizitatora. Vizitacija se zaključuje latinskim tekstom, što je itekako važno i potrebno i zbog vjerodostojnosti izvora i potencijalne provjere.

Vizitacija je pregled crkvenih objekata, njihovih inventara, vrijednosti i nedostataka. Cilj joj je upozoriti, savjetovati, dati smjernice za popravak, unapređenje, preodgoj, izmjenu dotadašnjih rituala i zabranu korištenja (interdikti). Pritom upoznajemo stanje i osvještavamo mijene naših starih crkvi i kapela. Naročito je važno 17. st. u kojem se završilo širenje župne crkve u Blatu, a što prati gradnja novih oltara, kao i niz konkretnih godina o izgradnji kapela ili njihove obnove (1687., 1695. za sv. Vid). Vizitacije otkrivaju kako vremenski hod nije jednoznačno uzdizanje, već splet uzlaznih i silaznih krivulja. Mijena stalna jest! U pojedinim razdobljima se bilježi veliki mar, a potom će uslijediti druge generacije koje zapuštaju i kapele i okolna imanja. Bez prihoda i sa slabim milostinjama, kao i sa svećenicima koji zbog udaljenosti (koja im sve teže pada) ne obilaze okolne crkve i ne održavaju mise, opada i gotovo nestaje kult pobožnosti u nizu kapela. Autor će naglasiti da je razvijena pobožnost garancija njezinog solidnog uzdržavanja.

Vizitacije donose obilje statističkih podataka, kao onaj da Blato 1574. broji 800 pričesnika, ali i onaj o 22 blatska svećenika 1760. (većina njih živi u roditeljskim kućama i pomaže, slabe je naobrazbe, pasivna je, a neke će se i suspendirati zbog pogrdnog života). No, nije to samo presjek materijalnog i sakralnog.

Vizitacije donose i mnoštvo podataka o nematerijalnoj kulturi – o motivima podizanja privatnih kapela (oslobađanje Franka Miroševića iz turskog ropstva – kapela sv. Barbare), pobožnostima (u 17. st. širenje pobožnosti prema Gospi Karmelskoj i zavjetno nošenje smeđe odjeće; iznimno razvijen kult pobožnosti prema slici BDM u sv. Vidu – „Gospa sv. Vida“, odnosno prema kipu BDM s oltara Gospe od ruzarija u procesijama oko sela uz zaziv otklona ljetnih suša ili štetnih kiša, razvijen kult sv. Ivana u Gradini kod mornara, kao i onaj sv. Petra i Andrije u Triportima kod ribara; popis godišnjih procesija 1780-ih). Autor daje uočiti i vezu između kulta Marijinog štovanja i učešća vjernica u životu župe. Tzv. Udruga susestara marljivo se i brižno stoljećima brinula o Gospinom oltaru. Tu su i detalji o širenju melosa, poput zapisa o pjevanju bratimskih kantilena u procesiji u „ilirskom metru“.

U tekstovima vizitacija otkrivamo i svjetovne horizonte onog vremena. Sakralno i svjetovno se prepliću. Blagi biskup Drago će tako početkom 18. st.

biti prisiljen ukoriti i potjerati blatske plemiće iz sakristije gdje su se okupljali i raspravljali. U ovim tekstovima nailazimo na nama danas nepoznata, nestala prezimena (Čučić, Martić, Milovčić, Biljanović, Hajčić), ali i njihove mijene. Naročito je za to važan izvor Diedova vizitacija. Zabilježen je i spomen nepristojnih natpisa na zidovima sv. Kuzme i Damjana i sv. Martina 1612., naznaka razvijenog praznovjerja o tencima uz vijesti o ispražnjenom grobu 1760., ali i jedan od najstarijih spomena kumpanjije iste te godine u ispraćaju biskupa „uz pratnju počasnog znakovlja i oružja“. Godine 1763. „oružana kohorta“ sudjelovala je na svečanosti uoči mise s biskupom Trialijem.

Vizitacije nam otkrivaju i neke sasvim druge vremenske razmjere. Dvadeset i dva sata mučne navigacije od Hvara do Korčule na lađi troveslarki, a potom još i sat vremena od Badije do Korčule. One jesu toliko iscrpljujuće (sati i dani sporog i neudobnog prijevoza na teglećim životinjama o svakakvom vremenu) da bi se vizitatori znali razboljeti. Priulli nakon 7 mjeseci vizitacija po Dalmaciji iscrpljen umire. Vizitacije su i iznimno važno topografsko vrelo, otkrivaju nam srednjovjekovne prostorne koordinate, drukčije logike. Diedo će u svojoj vizitaciji 1612. spriječiti zamjenu ledine ispred župne crkve za vinograde u Veloj Krtinji i tako sačuvati prostor današnje plokate, dandanas prevažan prostor za Blato.

Ova knjiga nije samo prijevod i tumačenje izvora, ona je i psihološko poniranje u ličnosti koje su promatrale i bilježile stvarnost onoga vremena oko sebe. Iako za svakog od njih Baničević prvenstveno navodi vrline i odaje poštovanje instituciji biskupa, njihovoj povijesnoj ulozi i doprinosima, ne propušta spomenuti i druge specifičnosti pa i mane. Kosović je bio nepovjerljiv i svadljiv, a njegov brat će uzurpirati crkvena dobra, dok je Kosirić bio 'jedan protiv svih', svojeglav i prežestok, devastator katedrale, ali i iznimno zaslužan za Blato - onaj koji je donio relikvije sv. Vicence. Baničević je zahvaljujući profiliranjem njihovih ličnosti sposoban uočiti i zašto se nešto piše upravo tako i koji bi mogli biti motivi. S takvim psihološkim profilima tadašnjih aktera, mi dobivamo i puno širu sliku jednog dugog vremenskog horizonta.

Autorov stil je posebna tema koja zaslužuje pozornost. Njegova rečenica je jasna, izbrušena, misli zaokružene i dorečene. Ima u tom stilu i nečeg arhaičnog, stoljetnog. Baničević se zato čita brzo, s interesom pa i kada je riječ o materijalu koji se ponavlja kroz ovaj dugi horizont (isti lokaliteti, sličan inventar, problemi i nedostaci), što je samo po sebi zamorno za oko. I s takvim opipljivim ograničenjima, jer riječ je o serioznom materijalu, knjiga je itekako

prohodna i zanimljiva. Pogotovo onda kada autor povezuje daleku i bližu prošlost. Tako će u jednom trenutku uplesti u komad kukuruzne pogače koja je *poletila* prema katedri iz ruke učenika.

Dakako, postavlja se pitanje kome je knjiga prvenstveno namijenjena. U prvom redu ona će biti izvanredno pomagalo drugim istraživačima (povjesničarima, kunsthistoričarima, konzervatorima) koji će proći dobro utabanom stazom don Boža. I više je nego sigurno da će iz ove knjige proizaći deseci novih knjiga i stotine članaka. No, ovo nipošto ne znači da ona neće biti zanimljiva širokoj blatskoj publici, pa i danas u digitalnim facebook vremenima kada opada koncentracija i moć za čitanje opsežnijeg materijala i kada je većina fokusirana na kratke poruke i doskočice. Listajući ove stranice naići će i na svoje pretke, na zanimljive im mikro lokalitete. Prošetati će se kroz Blato i kroz vrijeme.

I u ovom materijalu otkriva se fenomen jedne homogene otočne zajednice, ponosne, samoodržive, zajednice koja je imala u prošlosti dovoljno obradivih površina, koja čuva svoju tradiciju, koja je zajednica kontinuiteta već duži niz stoljeća. I kojoj je don Božo podario jedno iznimno vrijedno djelo, svjedočanstvo hoda dugog vremenskog razdoblja koje nam je bilo malo poznato. Bez ikakve dvojbe može se zaključiti da će upravo ova knjiga biti još dugo temeljna i polazišna u izdavačkom korpusu Blata i zapadnog dijela otoka.